

Morele verontrusting en wetenschappelijke bijziendheid

In de tweede AGORA van dit jaar werd in de recensierubriek de studie ‘Wijken voor Illegalen. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid’ (2004) van Arjen Leerkes e.a. kritisch besproken. AGORA-redacteur Maarten Loopmans meent dat de onderzoekers zich blindelings hebben laten inzetten binnen het heersende discours van repressie en uitwijzing van illegalen. Hij uit bovendien onderzoekstechnische kritiek. Arjen Leerkes en Marion van San, de belangrijkste auteurs van het onderzoek, leggen uit waarom Loopmans’ zienswijze onjuist is.

Arjen Leerkes en Marion van San

In het vorige nummer van AGORA maakt Loopmans enkele kritische opmerkingen over onze studie ‘Wijken voor Illegalen. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid’ (2004). Opmerkelijk in de bijdrage is de morele verontrusting van de auteur die lijkt ingegeven te zijn door de angst dat de resultaten van het onderzoek zullen leiden tot een (nog) stringenter vreemdelingenbeleid. Loopmans schrijft: “Zijn we nog langer zeker dat onderzoek naar zwakkere groepen in hun voordeel zal uitpakken? Kunnen we als kritisch onderzoekers nog verder met wat David Harvey in een gelijkaardige periode van twijfel een ‘Eichmann-mentaliteit’ noemde?

Hoewel we deze associatie met de instigator van de *Endlösung* hopelijk niet serieus hoeven te nemen, begrijpen we de reactie van Loopmans ergens wel. We zijn ons terdege bewust van het klassieke dilemma waar al veel onderzoekers mee hebben geworsteld: de spanning tussen ‘vrije’ wetenschapsbeoefening en de (onvoorzienbare) maatschappelijke gevolgen daarvan.

De kritiek van Loopmans is tweeledig. Enerzijds bekritiseert hij de condities waaronder het onderzoek is uitgevoerd. Anderzijds plaatst hij kanttekeningen bij de werkwijze en conclusies. Om te beginnen vereist onderzoek in de ‘onderbuik van de samenleving’ volgens Loopmans strikte voorwaarden ten aanzien van de vraagstelling en het gebruik van de resultaten in het maatschappelijk debat: “Onderzoekers dienen zich niet blindelings te laten inzetten binnen het heersende discours, zonder te kijken of hieraan geen cruciale, ontbrekende vragen kunnen worden toegevoegd.” Loopmans vindt het bijvoorbeeld onjuist dat slachtofferschap onder illegalen in ons onderzoek buiten beschouwing is gebleven. Wij vinden het echter onjuist om louter op normatieve gronden onderzoeksvragen toe te voegen. Je kunt betreuren dat bepaalde aspecten in deze studie niet zijn onderzocht, maar ieder onderzoek vergt nou eenmaal een bepaalde afbakening. De zaken die Loopmans graag onderzocht had willen zien zijn interessant, maar zouden een apart onderzoek hebben vereist. Het moet Loopmans bekend zijn dat er in eerdere studies uit het onderzoeksprogramma ‘De Ongekende Stad’ – te weten ‘Illegale vreemdelingen in Rotterdam’ (1999) van Burgers e.a. en ‘Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen’ (1999) van Engbersen e.a. - reeds aandacht is geweest voor de leefwereld van illegalen.

Vervolgens blijkt uit het betoog van de auteur dat hij bang is dat de resultaten van het onderzoek zo zullen worden gebruikt dat “solidariteit [met illegalen] wordt vermeden”. Dit is inderdaad een mogelijkheid (of het een ‘risico’ is, is een tweede). Kenmerkend voor (opdracht)onderzoek is dat elke partij er op zijn manier zijn voordeel

mee probeert te doen. Een ieder pikt er selectief de voor hem behaaglijke elementen uit en tracht onwelkome boodschappen te verdoezelen. We menen niet dat sociale wetenschappers het maatschappelijke discours kunnen bepalen of bijsturen. Daar komt bij dat je je kunt afvragen of je daar überhaupt naar zou moeten streven. Dit impliceert dat je geen onderzoek zou mogen doen voor opdrachtgevers die niet samen met de onderzoekers opkomen voor het belang van de 'zwakkeren' ("heeft u echt geen verborgen agenda's?"). Wetenschappers moeten kennelijk zonder meer partij kiezen voor de 'underdog'. Het voordeel van opdrachtonderzoek voor vertegenwoordigers van het 'heersende discours' is in elk geval dat zich veel deuren openen die anders gesloten blijven. Dit biedt mogelijkheden om tijdens het onderzoek, maar ook na afloop ervan, te reflecteren op nieuwe empirische gegevens. Engbersen en Van der Leun hebben zich overigens op basis van eerder (opdracht)onderzoek diverse malen kritisch uitgelaten over de rol van de staat.

We zijn in ieder geval blij dat Loopmans ook meer inhoudelijke kanttekeningen plaatst. Zo betreurt hij bijvoorbeeld dat we de achtergronden van de aanwezigheid van illegalen in grensgebieden niet hebben uitgezocht. Dit kan zijn. Overigens hebben we wel opgemerkt dat het bij de concentratie in de grensgebieden waarschijnlijk ging om aanhoudingen op de rijkswegen (Wijken voor illegalen: p. 44). Inmiddels weten we dat het daarnaast detentiecentra (Ter Apel) en aanmeldcentra (Zevenaar, Rijsbergen) betreft. Binnen het tijdsbestek van het onderzoek had dit geen prioriteit omdat de nadruk lag op de aanwezigheid van illegalen in woonbuurten. Opdrachtonderzoek is nu eenmaal aan budget en tijdsplanning gebonden. Volgens Loopman zouden we evenmin onderzocht hebben of het statistische verband tussen het aantal alleenstaanden en illegalen in een buurt een schijnverband zou kunnen zijn: "[Z]ou het niet kunnen dat veel illegale vreemdelingen alleenstaand zijn (voor de geïnterviewde illegalen bleek dit het geval, AL & MvS) en daarom in buurten terechtkomen waar de woningmarkt zich op alleenstaanden richt?" Dit is niet juist. Door methodologische triangulatie (multivariate statistiek, interviews met sleutelinformanten, illegalen en buurtbewoners) weten we dat het zowel om een schijnverband gaat als om een causaal verband: sommige illegalen huren een etage onder die formeel op naam staat van een legale buurtbewoner; andere illegalen hebben een legale partner (zie Wijken voor illegalen: hoofdstuk 4). Het verwijt is ook niet helemaal eerlijk. Dat de aanwezigheid van alleenstaanden kan bijdragen aan de ruimtelijke kansenstructuur van illegalen, was een nieuw inzicht. We hadden zelf al opgeschreven dat de relatie tussen illegalen en alleenstaanden verder onderzoek verdient (Wijken voor illegalen: p 93). Tot slot verwijt de auteur ons dat de termen leefbaarheid en verdringing nauwelijks worden verduidelijkt. Hij schrijft: "Leefbaarheid wordt vooral 'slachtofferschap' en 'angst' van legale bewoners. Waarom noemt men dit nog leefbaarheid?" Onze studie ging echter niet enkel over veiligheid maar ook over andere aspecten van 'leefbaarheid' (zoals verkeersoverlast, verloedering, de omgang met andere etnische groepen in de wijk), zij het wat minder uitgebreid. Die keuze was trouwens zeker niet bepaald door de opdrachtgever: we hebben zelf de gelegenheid te baat genomen om aanvullend materiaal te verzamelen over criminaliteit. Uit eerder onderzoek waren er namelijk aanwijzingen dat een toenemend deel van de illegale immigranten delicten pleegt (zie Engbersen e.a. Illegale vreemdelingen in Nederland (2002)). De opdrachtgever hechtte wel sterk aan informatie over eventuele 'verdringing' door

illegalen. Het was onmogelijk om daar precieze uitspraken over te doen. We hebben vastgesteld dat er bij alle woonvormen sprake van kan zijn, maar dat verdringing voornamelijk optreedt bij (onder)huur van particuliere huurwoningen en onderhuur van woningen van corporaties (Wijken van illegalen: p 134). Dit zijn vaak illegalen uit specifieke etnische groepen met een relatief goed inkomen (Wijken voor illegalen: p 138). We moeten Loopmans nageven dat we misschien duidelijker hadden moeten opschrijven wie er wie verdringt: sommige illegalen staan door hun sociaal en economisch kapitaal sterker dan legale ingezetenen met een laag inkomen en weinig sociale contacten. Wel hebben we het idee van verdringing als zodanig geproblematiseerd: veel illegalen voorzien namelijk in diverse economische en affectieve behoeftes van legale buurtbewoners (Wijken voor illegalen: p 133).

Onze publicatie had niet tot doel om op te komen voor illegalen maar beoogt eerlijke informatie te geven over een (per definitie) omstreden maatschappelijk verschijnsel als illegaal verblijf. We kunnen ons maar moeilijk aan de indruk onttrekken dat Loopmans zo in beslag werd genomen door morele verontrusting over de tendensen in het huidige maatschappelijke klimaat dat hij de inhoud ervan nog maar nauwelijks eerlijk op haar merites heeft kunnen beoordelen. En ook dát is verontrustend: het roept herinneringen op aan onze ervaringen in België naar aanleiding van een studie over delinquent gedrag van allochtone jongeren (Criminaliteit en criminalisering. Allochtone jongeren in België (2001)). Daar stonden morele overwegingen een academische discussie in de weg en beperkten critici zich tot verdachtmakingen, omdat zij eigenlijk liever hadden gezien dat het onderzoek nooit had plaatsgevonden. In dat kamp willen wij Loopmans niet onmiddellijk plaatsen. Maar we moeten er wel voor waken dat morele verontrusting niet hand in hand gaat met wetenschappelijke bijziendheid, en alleen wat de intellectuele canon naburig is, duidelijk mag worden gezien.

Literatuurselectie

- Burgers, J [et al] (1999) *Illegale vreemdelingen in Rotterdam*. Amsterdam: Boom.
- Engbersen, G. & J. van der Leun (2001) The social construction of illegality and criminality. In: *European Journal on Criminal Policy and Research* 9, 1, pp.51-70.
- Engbersen, G. [et al] (1999) *Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen*. Amsterdam: Boom.
- Leerkes, A. [et al] (2004) *Wijken voor illegalen. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Loopmans, M. (2005) Boekrecensie: *Wijken voor illegalen*. In: *AGORA* 21, 2, p.45.
- San, M. van & A. Leerkes (2001) *Criminaliteit en criminalisering. Allochtone jongeren in België*. Amsterdam: Amsterdam University Press.